

ΕΛΛΗΝΙΚΟΣ ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΚΟΣ ΣΥΛΛΟΓΟΣ

ΠΛΑΤΩΝ

ΣΥΓΓΡΑΜΜΑ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΝ ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΟΝ
ΚΑΙ ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΟΝ

ΕΚΔΙΔΟΜΕΝΟΝ ΚΑΤΑ ΜΗΝΑ

ΤΟΜΟΣ Δ΄. - ΤΕΥΧΟΣ Α΄ ΚΑΙ Β΄.

ΝΟΕΜΒΡΙΟΣ ΚΑΙ ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΣ 1881

Οδηγία περί της δι' ελαττοῦ ἀξιοῦσας
βουλομένης ἢ περὶ παιδείας καὶ αὐτῶν καὶ
τῶν αὐτῶν ἐπιστῶν. (Πλάτ. Θεαίτητος.)

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ

ΕΚ ΤΟΥ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΥ Χ. Ν. ΦΙΛΑΔΕΛΦΕΩΣ

1881

Ε.γ.Δ της Κ.τ.Π
ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2008

ΠΡΩΣΣΙΚΗ ΕΓΚΥΚΛΙΟΣ ΠΕΡΙ ΜΕΣΗΣ ΠΑΙΔΕΙΑΣ

Ἐπειδὴ καὶ παρ' ἡμῖν ἀπὸ τινῶν μάλιστα ἐτῶν ἤρξατο πολλαχόθεν φαινομένη ζωηροτέρα τις σπουδὴ περὶ τὴν παιδαγωγικὴν, καταφανεστέρα δὲ γιγνομένη ἢ ἀνάγκη τῆς διορθώσεως τῶν κακῶς κειμένων ἐν τοῖς ἡμετέροις σχολείοις, ἐπιδιωκομένη δὲ ἡ θεραπεία τῶν νοσηρῶς ἐν αὐτοῖς ἐχόντων διὰ τῆς ἐξευρέσεως τῶν λυσιτελεστέρων, πολλὰ δὲ ὑπὸ πολλῶν νομοθετοῦνται καὶ οὐχὶ ὀλίγα τὰ εἰς θεραπείαν φάρμακα δίδονται καθ' ἣν ἕκαστος νομίζει, ὅτι ἔχει τῆς ἀσθενείας αὐτῶν γνώσιν, ἀκάθεκτος δὲ καὶ ἀνευ τινὸς ὄκνου ἢ πρὸς τὸ καινοτομεῖν ὁρμὴ ὑπάρχει, διὰ ταῦτα εὐκαιρον καὶ ἀναγκαῖον ἅμα ἐκρίναμεν καὶ ἡμεῖς, ἐλάχιστα συμβαλλόμενοι εἰς τὴν τῶν τῆς ἡμετέρας πατρίδος σχολείων προκοπὴν, νὰ γνωρίσωμεν τοῖς « τοῦ Πλάτωνος » ἀναγνώσταις τὰ ἄρτι ἐν Πρωσσίᾳ ἀναθεωρηθέντα προγράμματα τῶν ἀνωτέρων σχολείων. Διότι πιστεύομεν, ὅτι διὰ τῆς τούτων μάλιστα παρ' ἡμῖν γνωριμίας πλεῖστα δυνάμεθα νὰ διδαχθῶμεν, ἐὰν ἐθέλωμεν καὶ σωφρονῶμεν. Διότι τὰ προγράμματα τῶν σχολείων παντὸς ἔθνους καὶ δὴ τοῦ πρωσσικοῦ μετὰ τῶν προσημμένων αὐτοῖς διασαφήσεων εἶναι τὸ διαυγέστατον κάτοπτρον, ἐν ᾧ ἀπινδαλαματιζέται ἡ τῶν αὐτοῦ σχολείων δύναμις. Ἐκ δὲ τῆς περὶ τῆς εἰς τὰ σχολεῖα εἰσαγωγῆς τῶν ῥηθέντων προγραμμάτων καταχωριζομένης ἐγκυκλίου, ἧς ἢ τε λέξεις καὶ ὁ νοῦς εἶναι ἀντάξια τοῦ συντάξαντος αὐτὴν ὑπουργοῦ καὶ τῶν προϊσταμένων τῶν σχολείων ἀνδρῶν, ἕκαστος, μετὰ προσοχῆς αὐτὴν ἀναγινώσκων, τεκμαίρεται, ὅτι οἱ τὰ τῆς παιδείας τοῦ ἔθνους ἐκείνου τοῦ σχεδὸν ἐν πᾶσι τὰ πρῶτα (τό γε νῦν) φερομένου ἐπιτετραμμένοι ἄνδρες οὐδὲν πρότερον αἴρουνσι καὶ οὐδὲν τιθέασιν, πρὶν ἂν μετὰ μακρὰν καὶ δεδοκιμασμένην πείραν τὸ ὀρθότερον εὔρωσι καὶ πρὶν ἂν τὴν τῶν ἐπαϊόντων γνώμην ἀκούσωσιν· ὅτι πᾶν τὸ ἐν τοῖς σχολείοις αὐτῶν γιγνόμενον μέχρι καὶ τοῦ ἐλαχίστου οὐχὶ ἀπαρατήρητον οὐδ' ἄσκεπτον καταλείπουσιν· ὅτι μετὰ πολυχρόνιον βίασάντων ἐκποδῶν μὲν ποιοῦνται ὅτι βλάπτον ἐφάνη τὴν τοῦ σχολείου προκοπὴν καὶ τῶν μαθητῶν τὴν καθόλου μόρφωσιν, ἀσπάζονται δὲ καὶ στερεῶς ἔχονται παντὸς, ὕπερ μετὰ σπουδαίας καὶ ἐμβριθεῖς ἐριῦνας καὶ συζητήσεις πάντων τῶν εἰδημόνων ἀπεδείχθη ὅτι συντελεῖ εἰς τοῦ σχολείου τὴν ἀνθηρότητα καὶ προάγει τὴν τῶν μαθητῶν αὐτοῦ πνευματικὴν ἅμα καὶ ἠθικὴν ἀνάπλασιν· ὅτι παλαιὰ περὶ σχολείων ἐργασίαι καὶ διατάξεις δὲν διαγράφονται παιδῶν καὶ καινοτομίαις χάριν, ὑπ' ἄλλων ἀτελεστέρων ἀντικαθιστάμεναι,

ἀλλὰ μελετώμεναι αἱ μὲν ὀρθῶς αὐτῶν ἔχουσαι εὐλαβῶς διαφυλάττονται καὶ ἐκτελοῦνται, αἱ δ' ἑλλειπτεῖς μεθ' ὑψίστης περισκέψεως συμπληροῦνται καὶ ἐφαρμόζονται. Διότι πάντοτε ὑπὸ πάντων τὰ σχολεῖα τοῦ μεγάλου ἐκείνου καὶ σπουδαίου ἔθνους κρίνονται ὅτι εἶναι τὰ ἀληθῆ καὶ οὐχὶ κατ' ἐπίφασιν πνευματικὰ ἐργαστήρια, ὧν ἡ κανονικὴ καὶ σκόπιμος λειτουργία καὶ ὁ τελειότερος ἅμα καὶ διαρκέστερος καταρτισμὸς τῆς μεγίστης δέονται προσοχῆς καὶ εὐλαβείας· διότι πάντες κατανοοῦσι καὶ συναισθάνονται, ὅτι, εἴπου ἄλλοθι, ἐν τοῖς σχολείοις μάλιστα καὶ διὰ τῶν σχολείων παρασκευάζεται ἀληθῶς τοῦ ὅλου ἔθνους ἡ ἀληθὴς καὶ κραταιὰ δύναμις, οἱ δὲ τὴν τῶν σχολείων προκοπὴν καὶ ἀνόρθωσιν ἐν οὐδεμίᾳ μοίρᾳ τιθέμενοι, ἢ ταύτη ἔμπαίζοντες κατεστράφησαν αὐτοὶ καὶ μετ' αὐτῶν ἢ ἑαυτῶν πατρίς καὶ τὸ ἔθνος.

I. ΑΡΓΥΡΙΑΔΗΣ.

ΕΓΚΥΚΛΙΟΣ

*περὶ τῆς εἰσαγωγῆς τῶν ἀναθεωρηθέντων προγραμμάτων
τῶν ἀνωτέρων σχολείων*

Ἐν Βερολίνῳ, τῆ 31 Μαρτίου 1882.

Τῶν μὲν γυμνασιακῶν μαθημάτων ὁ καταρτισμὸς κατὰ τὰς νῦν περὶ αὐτῶν ἰσχυρούσας διατάξεις ἔχει τὴν αὐτοῦ ἀρχὴν ἐκ τῆς συνοπτικῆς ἀναθεωρήσεως, ἥτις, ἐπὶ πενήκοντα ἔτη προπαρασκευασθεῖσα, ἐπετελέσθη διὰ τῆς ἐν ἔτει 1856 τῆ 12 Ἰανουαρίου ἐγκυκλίου· ὁ δὲ τῶν ἐν τοῖς πραγματικοῖς σχολείοις¹⁾ διδασκομένων μαθημάτων καθωρίσθη διὰ τῆς ἐν ἔτει 1859 Ὀκτωβρίου 6 ἐκδοθείσης διατάξεως περὶ τῆς τῶν μαθημάτων ρυθμίσεως καὶ τῶν ἐξετάσεων²⁾.

¹⁾ Μεταφράζοντες τὴν λέξιν Realschule διὰ τοῦ πραγματικὰ ἢ πρακτικὰ σχολεῖα, οὐδεμίαν νῦν θέλομεν νὰ ἀποφηνώμεθα γνώμην, ὅποτέρᾳ τούτων εἶναι ἡ ὀρθότερα, στέργοντες τὴν καὶ ὑπ' ἄλλων οὕτω γινομένην μετάφρασιν τῆς λέξεως· μέλλοντες δὲ ἰδίᾳ περὶ τῶν παρ' ἡμῖν σχολείων τῆς μέσης παιδείσεως νὰ πραγματευθῶμεν, κατ' ἀνάγκην καὶ τῆς λέξεως realschule, ἥτις, ὡς περ ἄλλαι πολλαί, ἄκριτος ἀνὰ τὸ στόμα τῶν πολλῶν φέρεται καὶ ἀόριστος, λόγον θὰ ποιησώμεθα, ὁπότε θὰ εἴπωμεν, πῶς πρέπει αὕτη εἰς τὴν καθ' ἡμᾶς γλῶσσαν νὰ μετενεχθῆ, ἐξακριβομένης τῆς ἐννοίας τῶν τοιούτων σχολείων τοσοῦτο δὲ μόνον νῦν ὑπομιμνήσκωμεν, ὅτι ἡμεῖς δὲν κρίνομεν ὀρθὴν τὴν παραδοχὴν τῆς ἐρμηνείας ξένων λέξεων, ἀθασανίστως καὶ ἀνεξεταστῶς γινόμενης. Μ.

²⁾ Προτιθέμενοι καὶ ἐν ἰδίᾳ τεύχεσι νὰ ἀναδημοσιεύσωμεν τὰ ἀναθεωρηθέντα τῆς Πρωσίας προγράμματα τῶν ἀνωτέρων σχολείων, θὰ καταχωρίσωμεν ἐν αὐτῷ μεταφράσαντες ἀμφοτέρᾳ τὰς μνημονευόμενας ἐν τοῖς ἀνωτέρω ἐγκυκλίους, ποιούμενοι καὶ ὅσας ἂν ἡμεῖς νομίσωμεν ἀναγκαίας ὑποσημειώσεις χάριν τῶν πολλῶν, μάλιστα δὲ τῶν τὰ τῆς παιδείας καθόλου ἐπιτετραμμένων. Σ. Μ.

Ἡ δὲ ἐκ νέου ἐπισκόπησις τοῦ ζητήματος, κατὰ πόσον αἱ ὑφιστάμεναι διατάξεις κρίνονται ἀσφαλεῖς καὶ ποῦ αὐταὶ χρήζουσι μεταβολῆς, στηρίζεται ἐπὶ τῆς πείρας, ἣν ἔκτοτε ἐπὶ πέντε καὶ εἴκοσιν ἔτη ἐπορίσαμεθα. Τὸ δὲ ἐν ἔτει 1873 συνέδριον, εἰς ὃ συνεκλήθησαν ὑπὸ τοῦ τότε ἐπὶ τῆς παιδείας ὑπουργοῦ¹⁾, οὐ μόνον ἐξ αὐτοῦ τοῦ ὑπουργείου ἄνδρες ἢ ἐκ τῶν ἐν ἐνεργείᾳ διδασκάλων, ἀλλὰ καὶ ἄλλοι ἄλλην καὶ οὐχὶ τὴν αὐτὴν περὶ σχολείων γνώμην ἔχοντες, διὰ τῶν ἰδίων αὐτοῦ δημοσίᾳ γενόμενων συζητήσεων, μάλιστα δὲ ἕνεκα τῆς μεγάλης ἀποδοχῆς, ἥς αὐταὶ παρὰ τοῖς μετασχοῦσι τοῦ ῥηθέντος ζητήματος ἔτυχον, εἰς τοῦτο κυρίως συνεβάλετο, ὥστε νὰ ἀποχωρισθῇ μὲν ἀπὸ τῶν τυχαίων καὶ ἀσημάντων θεωριῶν ἢ γενικὸν κύρος ἔχουσα πείρα, περὶ πλείστου δὲ αἱ γνώμαι ἐκείναι νὰ γένωνται, αἵτινες πρέπει νὰ κρατήσωσιν ἐν τῇ ἀναθεωρήσει τῆς προκειμένης τῶν μαθημάτων ρυθμίσεως. Ἐκτοτε δὲ τὸ ἐπὶ τῆς παιδείας ὑπουργεῖον, πρόθυμα ἔχον τὰ ἐπαρχιακὰ τῶν σχολείων συμβούλια, δὲν ἐπαύσατο τὸν νοῦν προσέχον εἰς τῶν προγραμμάτων τὴν ἀναθεώρησιν. Τὰ δ' ἐκ τῶν μελετῶν αὐτοῦ κυριώτατα συμπεράσματα εἶναι τὰ ἐπόμενα:

1. Ἡ τῶν γυμνασίων καὶ πραγματικῶν σχολείων διάκρισις, ὑπὸ τε τῶν πραγμάτων βεβαιωμένη καὶ ὑπὸ τῆς πείρας δεδοκιμασμένη, δεῖον νὰ διατηρηθῇ. Ἡ δὲ τῶν ὀλίγων γνώμη, ὅτι πρέπει χάριν τῶν ἐφιεμένων διὰ τὸ τοῦ βίου αὐτῶν ἔργον εἰς εἰδικὰς νὰ τραπῶσιν ἐπιστημονικὰς σπουδὰς ἐν πανεπιστημίῳ, ἢ ἐν ἄλλῃ ἀνωτέρᾳ σχολῇ τῶν τεχνῶν ἀνώτερα σχολεῖα νὰ ἀνιδρυθῶσι, τοῦ τε Γυμνασίου καὶ τῶν πραγματικῶν σχολείων τὸν σκοπὸν περιλαμβάνοντα, ὑπὸ τὰς περιστάσεις τοῦλάχιστον τοῦ νῦν ἐπικρατοῦντος πολιτισμοῦ, αἵτινες μόνον ἀνάγκη νὰ λαμβάνωνται ὑπ' ὄψιν, δὲν εἶναι πραγματώσιμος ἄνευ σπουδαιοτάτου κινδύνου τῆς πνευματικῆς τῶν νέων ἀναπτύξεως.

Ἡ δὲ πεποιθήσις ἢ ἐν τῇ διατάξει τοῦ 1859 ἐκφραζομένη, ὅτι σχολεῖα πραγματικὰ ἄνευ τῶν λατινικῶν πρέπει νὰ θεωρῶνται ὡς ἀτελεῖ καὶ ὑποδεέστερα, ἀπεδείχθη ἡμαρτημένη ἐκ τῆς εὐρυτέρας ἀναπτύξεως, ἣν ταῦτα ἔλαβον· διότι πραγματικὰ σχολεῖα, ἅτινα, τὸν αὐτὸν ἔχοντα χρόνον τῆς τῶν μαθημάτων διδασκαλίας ὡς καὶ τὰ πρώτης τάξεως πραγματικὰ σχολεῖα, μόνον διὰ τῆς τῶν νεωτέρων γλωσσῶν καλλιέργειας τοῦς μνηστὰς αὐτῶν περὶ τὴν γλῶσσαν μορφοῦσιν, παρ' ἀπάντων

¹⁾ Ὁ τότε ἐπὶ τῆς παιδείας ὑπουργὸς ἦν ὁ πολὺς Falke. Σ. Μ.

ὁμολογούνται ὡς σχολεῖα καθολικῆς μορφώσεως. Τούτου δὲ πείραν ἔδωκαν τὰ τε ἐν Πρωσσίᾳ καὶ τὰ ἐκτὸς αὐτῆς γερμανικὰ ὁμοταγῆ παιδευτήρια.

Ἔτι δ' οὐδὲν κύριον εἰδείχθη ἔχουσα ἢ ἐν τῇ διατάξει τοῦ 1858 ἐπικρατήσασα δόξα, ὅτι πάντα τὰ πραγματικὰ σχολεῖα, ὧν ἡ τῶν μαθημάτων διαρκεία εἶναι ἐλάσσων τῆς τῶν Γυμνασίων καὶ τῶν τῆς πρώτης τάξεως πραγματικῶν σχολείων, νομίζονται ὡς ὑποδεστέρα διαίσεις τῶν πραγματικῶν σχολείων, τῶν μὴ ἐχόντων ἀνωτάτην τάξιν (τ. ε. τὴν πρώτην)· μᾶλλον δὲ κατεδείχθη ἡ ἀνάγκη ὑπὲρ τῆς τελειοτέρας παιδεύσεως τῶν πολιτῶν νὰ ἀνιδρυθῶσι σχολεῖα, ὧν ἡ ἐξαστῆς διδασκαλία τῶν μαθημάτων ἄνευ τῆς τῶν λατινικῶν — λογιζομένου τοῦ 9 ἔτους τῆς ἡλικίας τῶν μαθητῶν — δεόντως περαίνεται ἄνευ χρείας περαιτέρως παιδεύσεως καὶ παρέχεται τοῖς ἀπ' αὐτῶν ἀπολυομένοις πτυχίον στρατιωτικόν. Τεῖαῦτα δὲ ἀνώτερα ἀστικὰ σχολεῖα χωρὶς τῶν λατινικῶν ὑφίστανται ἐν μὲν τῇ ἐκτὸς τῆς Πρωσσίας Γερμανίᾳ πολλά, ἐν δὲ τῇ Πρωσσίᾳ ἐπὶ μὲν τοῦ παρόντος ὀλίγα, μέλλουσι δὲ ἕνεκα τῆς αὐτῶν ἐπιτυχίας νὰ πολλαπλασιασθῶσιν.

Διὰ τοὺς ῥηθέντας δὲ κυρίους λόγους σκόπιμον ἐκρίθη, ἀναθεωρουμένων τῶν προγραμμάτων τῶν Γυμνασίων καὶ τῶν πρώτης τάξεως πραγματικῶν σχολείων, νὰ ὑποτυπωθῶσι κανονιστικὰ προγράμματα ἅμα μὲν τῶν ἄνευ τῶν λατινικῶν πραγματικῶν σχολείων, ὧν ἡ διδασκαλία εἶναι ἐνναετῆς, ἅμα δὲ τῶν ἄνευ λατινικῶν ἀνωτέρων ἀστικῶν σχολείων, τῶν ἐξαετῆ ἐχόντων τὴν τῶν μαθημάτων διδασκαλίαν, καὶ οὕτω νὰ διευκρινηθῇ ἡ ὅλη σχέσις τῶν ἀνωτέρων σχολείων.

2. Ἐν δὲ τοῖς Γυμνασίοις ἀπὸ τῆς ἐν ἔτει 1858 γενομένης μεταβολῆς τοῦ προγράμματος ἐπαισητῆ ἐγένετο ἡ βλάβη ἢ ἐκ τῆς εἰσαγωγῆς εἰς ἐκάστην τῶν τριῶν κατωτάτων τάξεων μιᾶς τῶν ξένων γλωσσῶν, εἰς μὲν τὴν 6 τῆς λατινικῆς, εἰς δὲ τὴν 5 τῆς γαλλικῆς, εἰς δὲ τὴν 4 τῆς ἑλληνικῆς. Ἐπειδὴ δὲ ἀπὸ τῆς 4 τάξεως ἀρχεται ἡ τῶν μαθηματικῶν διδασκαλία καὶ τῶν κυρίως ἱστορικῶν, δῆλον, ὅτι πολλοὶ τῶν μαθητῶν ἢ ἀναγκάζονται ἐπὶ πλέον τοῦ δέοντος ἐν τῇ 4 νὰ μένωσιν, ἢ τὸ παράπαν δὲν ὑπερβαίνουσι ταύτην.

Ἔτι δὲ οὐχὶ εὐάριστα προσδοκῶνται ἀποτελέσματα ἐκ τῆς ἐν τοῖς Γυμνασίοις διδασκαλίας τῆς φυσιογραφίας¹, ἀπ' οὗ αὕτη κατὰ τὴν ἐγκύ-

1) Εἰς ταύτην ὑπέγονται ἡ βοτανικὴ, ἡ ζωολογία καὶ ἡ ὀρυκτολογία. Σ. Μ.

κλιον τοῦ 1856 διακόπτεται ἐν τῇ τετάρτῃ τάξει, ἀπαγορεύεται δὲ παντάπασιν ἡ διδασκαλία ταύτης ἐν τῇ ἕκτῃ καὶ πέμπτῃ τάξει. Πλὴν δὲ τούτου εἰς τὴν διδασκαλίαν τῆς φυσικῆς ἐν τῇ ἕκτῃ μίᾳ μόνον ὥρα καθ' ἑβδομάδα παρέχεται. Ἡ δ' ἐκ τῆς τοιαύτης ἐλλειποῦς διδασκαλίας τῆς ἐν ταῖς φυσικαῖς ἐπιστήμασι στοιχειώδους παιδεύσεως πηγάζουσα βλάβη δὲν προσγίγνεται εἰς τοὺς μέλλοντας ὑστερον περὶ τὴν φυσικὴν νὰ ἀσχοληθῶσιν, ἀλλὰ μᾶλλον εἰς πάντας τοὺς ἄλλους, οἵτινες διὰ τὴν εἰδικὴν σπουδὴν αὐτῶν οὐδεμίαν ἔχουσιν ἀφορμὴν εἰς τὴν ἀναπλήρωσιν τῶν ἐλλείψεων.

Ἡ πρώτη τοίνυν καταδειχθεῖσα βλάβη δὲν θερχπεύεται, περιοριζομένης τῆς γαλλικῆς, ὡς τοῦτο ἐγίνετο πρὸ τοῦ 1856, ἐν τῇ τρίτῃ τάξει καὶ ταῖς μετὰ ταύτην. Διότι τὸ Γυμνάσιον κατ' ἀνάγκην ὀφείλει ὡς οἶόν τε πρωταίτατα νὰ καταστήσῃ πᾶσιν ἐν γένει τοῖς ἑαυτοῦ μαθηταῖς, ἀλλὰ μὴ μόνον τοῖς ἀπὸ τῶν μεσαίων τάξεων ἀποφοιτῶσι, προσετιὴν τὴν γλώσσαν ταύτην, τὴν οὕτω σπουδαίαν εἰς τε τὸν πολιτικὸν καὶ τὸν ἐπιστημονικὸν βίον. Τούναντίον δὲ ἡ τῆς ἐλληνικῆς γλώσσης διδασκαλία, τρηθέντος τοῦ αὐτοῦ σχεδὸν ἀριθμοῦ τῶν ὥρῶν τῶν ὑπὲρ τῆς σπουδῆς αὐτῆς ἀπαιτουμένων, μετετέθη εἰς τὴν τρίτην ἄνευ τινὸς ζημίας εἰς τὴν ταύτης σπουδῆν· διότι ἐγένετο φροντίς, ὅπως ἡ τῆς γραμματικῆς διδασκαλία συμμέτρως χωρῆ πρὸς τὴν ἐρμηνείαν τῶν συγγραφέων. Διὰ τῆς μεταβολῆς δὲ ταύτης διευκολύνεται οὐ μόνον ἡ εὐρυτέρα διδασκαλία τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν, ἀλλὰ σὺναμα τὰ προγράμματα τῶν Γυμνασίων καὶ τῶν πρώτης τάξεως πραγματικῶν σχολείων εἰς τὰς τρεῖς κατωτάτας τάξεις οὕτως ἀλλήλοις προσεγγίζουσιν, ὥστε μέχρι τῆς μετατάξεως τοῦ μαθητοῦ εἰς τὸ κατώτερον τμήμα τῆς τρίτης δὲν παρακωλύεται ἡ ἀπὸ τοῦ ἐνὸς σχολείου ἐπὶ τὸ ἕτερον μετάβασις αὐτοῦ. Τὸ δὲ ἐκ τούτου ἀποτέλεσμα, ὅτι μετὰ τριετῆ εἰς τὸ σχολεῖον φοίτησιν ἀνάγκη νὰ κριθῆ ἡ μετάβασις ἢ ἐπὶ τὸ Γυμνάσιον, ἢ ἐπὶ τὸ πρώτης τάξεως πραγματικὸν σχολεῖον, προσηκόντως θέλει ἀναγνωρισθῆ, ἐὰν ληφθῆ ὑπ' ὄψιν, ὅτι πρὸς 150 Γυμνάσια ἀναλογοῦσι 84 πραγματικὰ παιδευτήρια, ἐν οἷς διδάσκεται καὶ ἡ λατινικὴ.

3. Ἐν δὲ τοῖς πρώτης τάξεως πραγματικοῖς σχολείοις τὰ ἀποτελέσματα τῆς λατινικῆς, ὡς ἐν πολλοῖς ἀπεδείχθη, δὲν εἶναι ἀνάλογα πρὸς τὸν εἰς αὐτὴν καταναλισκόμενον χρόνον, μάλιστα δὲ πρὸς τὴν ἀποδιδόμενην αὐτῇ δύναμιν ἐν τοῖς ἄλλοις μαθήμασιν τῶν παιδευτηρίων τούτων. Τὰ ἀνεπαρκῆ δὲ ταύτης ἀποτελέσματα παρατηροῦνται κυρίως ἢ μᾶλλον

μόνον ἐν ταῖς ἀνωτάταις τάξεσι, κατὰ δὲ τὴν σύμφηρον κρίσιν τῶν ἐπαϊόντων αἰτία τούτου εἶναι ἡ ἐλάττωσις τῶν ὥρων τῶν εἰς τὴν διδασκαλίαν τῆς ῥηθείσης γλώσσης. Εἰς τὰς φυσικὰς δ' αὖτις ἐπιστήμας ἔνεκα τῆς παρατάσεως τῆς διδασκαλίας τῆς φυσιογραφίας μέχρι τῶν ἀνωτάτων τάξεων ἦν δυσἀπόφευκτος ἡ τοῦ σκοποῦ τοῦ σχολείου ὑπερβάσις καὶ ἡ εἰς θεωρητικὰς ὑποθέσεις τροπή, ὣν ἡ ἐπισκόπησις πρέπει νὰ ἐπαρῆται εἰς τὰς ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ εἰδικὰς σπουδὰς. Ἡ δὲ ἐκ τούτου πηγάζουσα τριπλῆ διάσπασις τοῦ εἰς τὰς φυσικὰς ἐπιστήμας διαφέροντος, εἰς τε δηλονότι τὴν φυσιογραφίαν, καὶ εἰς τὴν χημείαν καὶ εἰς τὴν φυσικὴν, εἶναι καταφανῶς ἐπιζήμιος, τὰ δὲ ἀποτελέσματα δὲν εἶναι ἀνάλογα πρὸς τὴν κατανάλωσιν τοῦ χρόνου. Διὰ τοῦ νέου ἄρα ἀποτερματισμοῦ καὶ τῆς νέας κατατάξεως τηρεῖται μὲν πληρέστατα ἡ προσήκουσα τῇ φυσικῇ ἀξία, μικρόν τι μόνον μειωθεισῶν τῶν ὥρων, δίδεται δ' ἄρα ἡ ἀναγκαία ἐνίσχυσις εἰς τὴν λατινικὴν.

4. *Τὰ ἄνευ τῆς λατινικῆς πραγματικὰ σχολεῖα*, ὣν ἡ διδασκαλία ἐνναετῆς (ἀνώτερα πραγματικὰ σχολεῖα) ἀνεπτύχθησαν ἐν τοῖς κυριωτάτοις ἀφ' ἑαυτῶν χωρὶς τινος περὶ αὐτῶν προγράμματος, κανονίζοντος τὸν ἀριθμὸν τῶν ὥρων καὶ τὸν σκοπὸν ἐκάστου μαθήματος. Τούτου δ' ἔνεκεν ἐχαρακτηρίσθησαν ὡς *εἰδικὰ σχολεῖα* δι' ἣν ταῦτα ὑπερβολικὴν ἐπεδειξάντο ἀγάπην πρὸς τὰς φυσικομαθηματικὰς ἐπιστήμας. Τὴν δ' ἀπαλλαγὴν ἀπὸ τοῦ τοιοῦτου χαρακτηρισμοῦ ὑπαγορεύει τὸ συμφέρον αὐτῶν τῶν σχολείων. Διότι μόνον καθ' ὅσον ταῦτα ἔργῳ ἀποδεικνύουσιν, ὅτι πληρέστατα διαπράττονται τὴν τε περὶ τὴν γλώσσαν τῶν μαθητῶν μόρφωσιν καὶ τοῦ ἥθους αὐτῶν τὴν διάπλασιν καὶ διὰ τῆς διδασκαλίας τῶν νεωτέρων μόνον γλωσσῶν, δύνανται πρὸς τοῖς Γυμνασίοις καὶ τοῖς πρώτης τάξεως πραγματικοῖς σχολείοις ὡς καθολικῆς μορφώσεως νὰ θεωρῶνται σχολεῖα.

5. *Ἐπὶ δὲ τῶν ἀνωτέρων ἀστικῶν σχολείων τῶν ἄνευ λατινικῶν* καταφανῆς ἐγένετο ἡ σπουδὴ, ὅπως προβιβάσθῃ ὁ σκοπὸς αὐτῶν. Δεῖν ὅμως νὰ περιορισθῇ ἡ ἀξία λόγου σπουδῆ αὐτῶν καὶ μετὰ μείζονος εὐλαβείας νὰ ἐκφαίνηται, ἵνα ἡ τῶν σχολείων τούτων σωτήριος ἐνέργεια μᾶλλον ἐπεκταθῇ.

Κατὰ τὰς θεμελιώδεις δὲ ταύτας ἀρχὰς ἐξεπονήθησαν τὰ προγράμματα τῶν ἀνωτέρων σχολείων, ἅπερ μέλλουσι νὰ ἐκτελεσθῶσιν ἀρχομένου τοῦ σχολειακοῦ ἔτους ἀπὸ τοῦ πάσχα κατὰ τὰς ὑστερον δηλωθησομένης τροποποιήσεως.

Προϋποτίθεται δὲ, ὅτι εἰς τὴν ἐκτέλεσιν τῶν προκειμένων προγραμμάτων μετ' ἀκριθείας μὲν θὰ ἐκτελεῖται πανταχοῦ ἢ παρὰ τοῖς πλείστοις τῶν ἄνωτέρων σχολείων ἰσχύουσα διάταξις περὶ τοῦ σχολειακοῦ ἔτους, (ὅπερ ἀρχεῖται ἀπὸ τοῦ Πάσχα καὶ λήγει εἰς τὸ Πάσχα, ἐὰν μὴ ὑφίστανται ἐπάλληλα τμήματα) καὶ περὶ τῶν κατ' ἔτος προβιθασμῶν, θὰ παύσῃ δὲ οὐ μόνον τοῦτο γιγνόμενον, ὅπερ ἔτι καὶ νῦν παρὰ τισι τῶν παιδευτηρίων ἐπιτρέπεται, νὰ συμπυκνῶνται δηλαδὴ εἰς ἓν ἐξάμηνον ὅσα ἐν μισῇ τάξει ἐντὸς ἔτους εἶναι ὠρισμένα νὰ διδάσκωνται, ἀλλὰ καὶ ἡ διαίρεσις ἐκάστης τῶν τριῶν κατωτέρων τάξεων, ὧν ὁ χρόνος ὀρίζεται ἐνιαυτός, εἰς δύο ἀνιούσας τάξεις, ὧν ὁ τῆς διδασκαλίας χρόνος εἶναι ἐξάμηνος. Ἐὰν δὲ ληφθῇ ὑπ' ὄψιν, ὅτι ἐνθεν μὲν ἡ κατὰ σπουδὴν γιγνομένη διδασκαλία, ἔπως περανθῇ ἢ εἰς ἓν ἐξάμηνον συμπυκνωθεῖσα τοῦ ὅλου ἔτους ἐργασία, ἐμβάλλει εἰς κίνδυνον τὴν τῶν μαθητῶν εὐφροσύνην ἐπὶ τῇ ἐπιτυχίᾳ τῆς ἑαυτῶν ἐργασίας καὶ τὴν βεβαιότητα, ὅτι προσφκειώθησαν πρὸς τὰ διδαχθέντα, ἐτέρωθεν δὲ ὁ διμερισμὸς τοῦ σχολειακοῦ ἔτους εἰς ἐξαμηνιαῖα τμήματα παρατείνει ἀληθῶς τὸν ἐν τῷ σχολεῖῳ χρόνον τῶν μαθητῶν, εἶναι ἀνάγκη ἐπ' ἀγαθῷ τῆς τε διδασκαλίας καὶ τῶν μαθητῶν ἢ δέουσα νὰ γένηται πρόνοια, ὅπως ὡς τάχιστα παύσωσιν αἱ δηλωθεῖσαι διαφοραὶ τοῦ σχολειακοῦ ἔτους καὶ τῶν προβιθασμῶν, εἴπου αὐταὶ ἔτι ὑφίστανται. Δὲν πρέπει δὲ ὡς ἐκτροπὴ νὰ ὑπολαμβάνηται, ἐὰν εἰς τινὰς μαθητὰς ἐκείνων τῶν τάξεων, ὧν ὁ χρόνος εἶναι διετής, ἢ δὲ ἐν αὐταῖς διδασκαλίαι πάντων τῶν μαθημάτων ἀχώριστος γίγνεται, ἐνιαυτὸν καὶ ἕξ μῆνας φοιτήσαντας εἰς τὴν τάξιν ἐγκρίνηται ὁ εἰς τὸ ἀνώτερον τμήμα προβιθασμὸς, εἰς ὃ μετὰ ἐνικυσίαν εἰς τὴν τάξιν φοιτήσιν δὲν προήχθησαν.

Διὰ δὲ τῶν εἰς τὰ προγράμματα προσημμένων διασαφήσεων καταδεικνύονται καὶ τινὰ, ἅπερ ἀνάγκη νὰ τηρῶνται εἰς τε τὴν διδακτικὴν μέθοδον καὶ εἰς τὰς ὑπὲρ τῆς προκοπῆς τῶν μαθητῶν ἀξιώσεις τοῦ σχολείου. Ἐκ τῆς τούτων δὲ καταδείξεως ὁ τῶν διδασκάλων σύλλογος καὶ οἱ προσεστηκότες αὐτῶν πολλάκις εἰς διδακτικὰς σκέψεις θέλουσι προαχθῆ τοσούτῳ μᾶλλον, ὅσον ἀκράδαντον ἔχουσι τὴν πεποίθησιν, ὅτι ἐνεκα πολλῶν περιστάσεων, αἵτινες ἀληθῶς μὲν ὑπάρχουσι, δὲν εἶναι δὲ δυνατόν νὰ μεταβληθῶσιν, ἢ ἐν τοῖς ἀνωτέροις σχολείοις λυσιτελὴς διδασκαλία δυσχερεστάτη καθίσταται.

Ἐνεκα δὲ τῶν πολλῶν πρὸς τοὺς διδασκάλους ἀξιώσεων περὶ τοῦ βάρους καὶ τοῦ πλάτους τῶν ἐπιστημονικῶν σπουδῶν αὐτῶν ἐπεκράτη-

σεν ἐν τοῖς ἀνωτέροις παιδευτηρίοις τὸ τῶν εἰδικῶν διδασκαλῶν σύστημα. Καὶ τοῦτο μὲν καθ' ἑαυτὸ δὲν εἶναι ἐπιζήμιον· διότι ὁ διδάσκαλος, ἔχων βεβαίαν τὴν πεποίθησιν, ὅτι τὸ ἑαυτοῦ ἔργον ἐπίσταται, δύναται νὰ διεγείρῃ τὴν πρὸς αὐτὸ ἀγάπην τῶν μαθητῶν καὶ τὰ μάλιστα ἐπαγωγὸν τοῦτο νὰ ποιῆσῃ καὶ δὴ οὕτως, ὥστε ἡ διδασκαλία καλλίστους νὰ παραγάγῃ καρπούς. Ἄλλ' εἶναι κίνδυνος, μὴ ἔνθεν μὲν ἕκαστος τῶν διδασκάλων ὑπερβαλὼν τὰ διαγεγραμμένα αὐτῷ ὄρια ὑπὸ τοῦ διοργανισμοῦ τῆς ἐν τῷ σχολείῳ διδακτικῆς, ἔνθεν δὲ μὴ ἡ περὶ τῶν μαθητῶν κρίσις ἀπάντων τῶν καθηγητῶν βαρεῖα ἐκφέρεται, πολλὰ παρ' αὐτῶν ἀπαιτούντων.

Ἦν ἄρα ἀνάγκη πολλαχοῦ τῶν διασαφήσεων νὰ δειχθῇ ἡ τήρησις τοῦ ἁρθοῦ μέτρου· εἰς τοῦτο δὲ προήχθημεν μάλιστα καὶ ἐξ ἧς ἔσχον ἐπιδόσεως κατὰ τὰς τελευταίας δεκαετηρίδας αἱ πλείους τῶν ἐπιστημῶν, αἵτινες ἱκανῶς διὰ τῶν ἀρχῶν αὐτῶν τὴν ἐγκύκλιον παιδείαν πλουτίζουσι. Καὶ δὴ, ἵνα ἐνὸς μόνου παρὰδείγματος μνησθῶμεν, ἡ τῶν δύο γλωσσῶν τῆς κλασσικῆς ἀρχαιότητος γραμματικὴ ἐπιστήμη ἀπὸ τῆς τελευταίας τεσσαρακονταετηρίδος ἀλλοίαν ὄλιως παρίστησι μορφήν· διότι ἡ μὲν μορφολογία αὐτῆς κατὰ τὰς ἀρχὰς τῆς ἱστορικῆς συγκρίσεως τῆς γλώσσης βαίνει, εἰς δὲ τὴν σύνταξιν, τὴν καὶ εἰς τὰ λεπτομερέστατα χωροῦσαν, παρὰ πᾶσιν ἐξενίκησεν ἡ γνώμη, ὅτι ἡ ἱστορικὴ ἐπίσης ἀνάπτυξις πρέπει νὰ λαμβάνηται κυρίως ὑπ' ὄψει. Οἱ δὲ ἐν τοῖς ἀνωτέροις σχολείοις ἡμῶν διδάσκοντες ὀφείλουσι μὲν βεβαίως, καθὼς μέχρι τοῦ νῦν τὴν ἐνδοξον αὐτῶν ἀποστολὴν κατενόησαν, εἰς τὸ τῆς ἐπιστήμης αὐτῶν νὰ παρακολουθῶσιν ταῖς νῦν ἐπιστημονικαῖς ἐρευναῖς, ἡ δὲ ἐν τοῖς ἀνωτέροις σχολείοις διδασκαλία νὰ μὴ ἔχηται τῶν σαθρῶν παραδόσεων, ἃς ἡ ἐπιστημονικὴ ἐρευνα ἐκποδῶν ἐποίησατο. Ἄλλ' ἡ ἐν τοῖς ἀνωτέροις σχολείοις διδασκαλία διακινδυνεύεται, ἐὰν οἱ μαθηταὶ ἐν τῇ ἐργασίᾳ αὐτῶν κατὰ τὴν τῆς ἐπιστήμης εἰδικότητα κρίνωνται, τὴν ἀναγκαίαν κυρίως εἰς τὰς ἐπιστημονικὰς ἐρευνας. Τὸν κίνδυνον δὲ τοῦτον ἐπαυξάνουσιν ἔτι μᾶλλον οὐκ ὀλίγα τῶν ἐν χρήσει διδακτικῶν βιβλίων τῶν ῥηθρισῶν γλωσσῶν, ἅπερ μετὰ συνέσεως μὲν καὶ ἐπιμελείας τυγχάνουσι συντεταγμένα, πόρρω δὲ τῆς ὑποθέσεως καὶ τοῦ σκοποῦ αὐτῶν γίνονται· διότι πᾶσα μὲν ὡς εἶπεν λέξις αὐτῶν ἀφορμὴ τοῖς μαθηταῖς σκέψεως καὶ ἐπιλογισμοῦ γίγνεται, τὰ δ' ἐκ τούτου αὐτοῖς ἐγγιγνόμενα ἄπορα, ὑφ' ὧν ἐν ἀβεβαιότητι καὶ ἀμηχανίᾳ διατελοῦσι περὶ τῆς ἑαυτῶν ἐργασίας, δὲν παρέχουσιν αὐτοῖς ἐπὶ τοῖς κατωρθωμένοις εὐφροσύνην. Ἐὰν δὲ ἡ καθόλου περὶ τῶν μαθητῶν κρίσις ἐκ τῶν οὕτως αὐτοσχεδισθεισῶν ἐργασιῶν γένηται, δὴλον,

ὅτι ἡ διδασκαλία αὕτη, καίπερ εἴ ἐπιστημονικῶν μελετῶν, λόγου ἀξίων, καὶ κατὰ θεωρίαν μεθοδικὴν πηγάζουσα, δύναται ὅμως λίαν ἐπαχθῆς τοῖς μαθηταῖς νὰ ἀποβῆ. Κατ' ἀνάγκην δὲ τοῦ ρηθέντος κινδύνου διὰ τοῦ παραδείγματός ἐνός κλάδου τῆς διδασκαλίας ὑπόμνησις ἐγένετο, διότι οὗτος παλλαχῶς καταφανῆς ἐγένετο.

Οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ ἡ εἰς τὰ ἀνώτερα σχολεῖα τῶν μαθητῶν συρροή, ἥτις κατὰ τὰ τελευταῖα μάλιστα πεντεκαίδεκα ἔτη ἐπετάθη καὶ δὴ εἰς τὰ Γυμνάσια, δυσχερεστάτην ἀπεργάζεται τῆς λυσιτελοῦς διδασκαλίας τὴν ἐπίτευξιν.¹⁾ Καὶ ἂν δὲ παρίδωμεν, ὅτι ἴσως ἡ εἰς τὰ ἀνώτερα σχολεῖα ταχεῖα καὶ πυκνὴ φοίτησις τὴν πρὸς ἑκαστὸν ἀναλογίαν τῶν μαθητῶν ἐπὶκρίθησεν ἐκείνων, οἵτινες, ἥττον ἱκανοὶ ὄντες εἰς τὴν ἐπίτευξιν τοῦ ὑπὸ τῶν σχολείων τούτων ἐπιδιωκομένου σκοποῦ, παρακωλύουσι τὴν κνονικὴν καὶ εὐρυθμὸν λειτουργίαν αὐτῶν, οὐδὲν ἥττον ἀναφαίνονται τινα, ἀναμφιλόγως τὴν διδασκαλίαν δυσχεραίνοντα.

Καὶ πρῶτον ἐν πολλοῖς τῶν ἀνωτέρων σχολείων τὸ τῶν φοιτῶντων πλῆθος εἶναι τοσοῦτον, ὥστε εἰς κίνδυνον ἐμβάλλουσι τὴν ὑγιᾶ ἀνάπτυξιν αὐτῶν. Διότι πλεόν τοῦ ἐνός τεταρτημορίου τῶν Γυμνασίων ἔχει μαθητάς, μὴ λογιζομένων τῶν τυχόν ὑφισταμένων προκαταρκτικῶν τάξεων, πλείους τῶν 400, οἵτινες ἀνέρχονται εἰς πλείονας τῶν 700. Τοιαῦτα δὲ σχολεῖα εἶναι ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ ἐν πάσαις ὁμοῦ ἢ τῶν πλείοσταις τῶν τάξεων πεπληρωμένα τοῦ ὡς ἐνδέχεται ἀνωτάτου ἀριθμοῦ τῶν μαθητῶν οὕτως, ὥστε κατ' ἀνάγκην συμπρομαρτοῦσι τῇ λυσιτελεῖ διδασκαλίᾳ αἱ ἐκ τῆς δυσαναλόγου πληθύος τῶν μαθητῶν ἐγγιγνόμεναι δυσχέρειαι. Ἄλλὰ καὶ ἂν τὸ κακὸν τοῦτο μὴ ὑπάρχη, ἢ μὴ ἦναι τοσοῦτον, αὐτὸ αὖθις τὸ τῶν φοιτῶντων πλῆθος δυσυπολόγιστον φέρει ζημίαν. Διότι,

1) Εἰς διασάφησιν τοῦτου συμβάλλουσι τὰ ἐξῆς. Ἐν Πρωσσίᾳ τῷ ἔτει 1868 ὑφίσταντο 197 Γυμνάσια, ἀνώτερα δὲ σχολεῖα τῶν διαφόρων κατηγοριῶν συλλήβδην 369. Τῷ δ' ἔτει 1880 τὰ μὲν Γυμνάσια 249, τὰ ἀνώτερα δὲ σχολεῖα καθόλου 489. Τῷ 1868 ἐν Πρωσσίᾳ εἰς τοῦ Γυμνασίου μαθητῆς πρὸς 427 κατοικοὺς ἀνελόγει, εἰς δὲ τῶν ἀνωτέρων σχολείων καθόλου πρὸς 266· τῷ 1880 ἡ τῶν γυμνασιακῶν μαθητῶν ἀναλογία ἦν 1 : 362, ἡ δὲ τῶν μαθητῶν τῶν ἀνωτέρων σχολείων ἐν γένει 1 : 215 (πρὸς σύγκρισιν δὲ δύναται καὶ τοῦτο νὰ χρησιμεύσῃ, ὅτι συγχρόνως ἐν τῇ Σαξωνίᾳ ἡ ἀναλογία ἦν πρὸς μὲν τὰ Γυμνάσια 1 : 624, πρὸς δὲ τὰ λοιπὰ σχολεῖα 1 : 282). Τῷ 1863 ὑπῆρχον ἐν 144 Γυμνασίοις 29, ἄρα 20 % ἔχοντα (μὴ λογιζομένων τῶν προκαταρκτικῶν τάξεων) μαθητάς πλείους τῶν 400, τῷ δὲ 1880 ἐν 249 Γυμνασίοις εἰς 63, ἄρα 26 % οἱ ἐφόιτων 400—700 μαθηταί.

τούτων υποτιθεμένων, δυσκατόρθωτον ἀποβαίνει τῷ Γυμνασιάρχῃ σύμπαντας τοὺς μαθητὰς νὰ γιγνώσκῃ κατὰ τοὺς τρόπους, τὴν ἐπιμέλειαν καὶ τὴν ἐργασίαν, πολλῶ δ' ἤσσαν κατὰ τὸ ἴδιον τῆς φύσεως αὐτῶν, ταῦτα δὲ αὐτὸς γινώσκῃ, τὰ προσήκοντα ἐν ἀνάγκῃ νὰ πράξῃ. Ὁ δὲ πολλὸς τῶν διδασκάλων τοῦ σχολείου ὄγκος παραλύει τὸν πρὸς ἀλλήλους σύνδεσμον αὐτῶν, ὅστις τυγχάνει ὁ ἀπαραίτητος καὶ ἀνεπανόρθωτος ὁρος τῆς συνευγίας. Ἡ ὅλη δὲ σχολὴ κινδυνεύει νὰ ἐξομοιωθῇ πρὸς μεγάλην πόλιν ἐν ἣ διδασκαλοὶ μὲν κατὰ μαθηταὶ ὡσπερ ξένοι ἀλλήλους ἀντιπαρόρχονται, αὐτῶν δὲ τῶν διδασκάλων ἡ πρὸς τοὺς μαθητὰς κοινωνία ἐξάφανίζεται. Ἡ ἐκ τῶν διαφορῶν δὲ σημειώσεων καὶ ἰδίᾳ τῶν περὶ τοῦ ἀποτελέσματος τῶν γραπτῶν ἐργασιῶν περὶ ἐκάστου τῶν μαθητῶν κρίσις δεικνυσι κεφαλαιωδῶς τὴν τῶν ἐργασιῶν τῶν μαθητῶν σχέσιν πρὸς τὸν σκοπὸν τῆς τάξεως, δὲν ἀναγνωρίζεται δὲ ἡ ἐπὶ τῇ ἐπιτυχῇ ἐργασίᾳ προθυμία τῶν μαθητῶν, ὅπερ ζωογονεῖ αὐτούς, οὐδὲ παραθαρρύνοντα, οὔτοι διὰ τὴν σπουδαίαν μὲν, ἀλλ' οὐπω ἐπαρκῆ φιλοπονίαν αὐτῶν. Ὁ τῶν διδασκάλων σύλλογος πρέπει νὰ σταθμῆσῃ καθ' ἑαυτόν, ὅτι τοιαύτη τις κατ' ἐπίφασιν μόνον πλήρωσις τοῦ ἑαυτῶν ἔργου οὐ μόνον τὴν ἠθικὴν τῆς διδασκαλίας δύναμιν ματαιοῖ, ἀλλὰ καὶ τοῖς μαθηταῖς ἀηδίαν τῆς ἐργασίας παρέχει καὶ ἐνόχλησιν, καὶ ὅτι ἐξηγεῖται μὲν ἕνεκα τῶν ὑπερμέτρων τοῦ σχολείου διαστάσεων, δὲν δύναται ὁμως μήτε ἐπὶ λόγων ἀποχρώντων νὰ στηρίζηται, καθὼς πλείστου λόγου ἄξια παραδείγματα τὸ ἐναντίον ἀποδεικνύουσιν, μήτε νὰ δικαιολογηθῇ. Καὶ ἐνταῦθα ἄρα ἀνάγκη εἶναι νὰ ἀναμνησθῶμεν τοῦ καθολικοῦ κινδύνου, ὅστις ὁμολογουμένως ἐν μέρει ἤδη ἐπραγματώθη.

Δεύτερον δὲ ἕνεκα τῆς ἐλλείψεως διδασκάλων ὑπὲρ τῶν ὑφισταμένων τε παιδευτηρίων, ἅπερ ἐπεξετάθησαν, καὶ τῶν νεωστὶ συσταθέντων, ἅπερ εἶναι πολυπληθῆ, διαπιστεύεται ὡς τὰ πολλὰ εἰς ὑποψήφιους διδασκάλους εὐθύς, ὡς οὔτοι τὴν ἐπιστημονικὴν ἐξέτασιν ὑπέστησαν, τὸ ἔργον καὶ ἡ εὐθύνη τελέως κατηρτισμένων διδασκάλων. Ἐὰν δὲ κατὰ τὸν τῆς πρωτοπειρίας ἐνιαυτὸν (Probejahr) ὑπὸ τὴν ἀκριβεστάτην μόνον τήρησιν τῶν περὶ αὐτοῦ διατάξεων καὶ διὰ τῆς ἐμφρονος καὶ προμηθοῦς ἀφοσιώσεως τοῦ διευθυντοῦ εἰς τὴν ἐπιτήρησιν καὶ καθοδηγίαν τοῦ ὑποψήφιου δύναται πῶς νὰ προσοικειωθῇ ὁ ὑποψήφιος πρὸς τοῦ διδάσκειν τὴν τέχνην, δῆλον, ὅτι ὁ τῆς πρωτοπειρίας ἐνιαυτὸς οὐδὲν σημαίνει, ὅταν ὁ ὑποψήφιος μὴ δίδῃ πείραν τῆς ἑαυτοῦ ἱκανότητος περὶ τὴν τοῦ διδάσκειν τέχνην, ἀλλ' ἐπιτελῇ πλήρες ἔργον ἐντολοδόχου. Ἐπειδὴ δὲ κατὰ

τὰ τελευταῖα ἔτη σπουδαία μὲν τῶν ὑποψηφίων διδασκάλων ἐγένετο ἐπίδοσις, σπανιώτερον δ' ἅμα νέα παιδευτήρια ἀνιδρύθησαν, ὃ τῆς πρωτοπειρίας ἐνιαυτὸς ἀρχεται τὴν εὐρυθμον καὶ κανονικὴν λειτουργίαν αὐτοῦ λειτουργῶν. Τὰ δ' ἐκ τούτου ἀποτελέσματα εὐάρεστα θὰ γίνωνται, ἐάν, ὡς περ οἱ Διευθυνταὶ εἰς τὸ ἑαυτῶν ἔργον εἶναι ἀφωσιωμένοι, οὕτως οἱ ὑποψήφιοι ἔχωσι τὴν πεποίθησιν, ὅτι νῦν τὸ πρῶτον ὀφείλουσι νὰ διδαχθῶσι τὸ διδάσκειν.

Κατὰ δὲ τὴν τῶν προγραμμάτων ἀναθεώρησιν τοῦτο κυρίως ἐπεδιώχθη, ὅπως ἐκποδῶν γίνωνται τὰ ἀντικείμενα εἰς τε τὴν τῶν μαθημάτων τῶν ἀνωτέρων σχολείων ῥύθμισιν καὶ εἰς τὰ τῆς διδασκαλίας ἀποτελέσματα· δὲν δύνανται δὲ τούναντίον διὰ ταύτης δυσχερεῖαι νὰ ὑπερνικηθῶσιν, ἐξ ἄλλων πραγματικῶν λόγων γιγνόμεναι. Οἱ δὲ Διευθυνταὶ καὶ ὁ τῶν διδασκάλων σύλλογος θὰ κατανοήσωσιν, ὅτι ἐν ταῖς καταλεχθεῖσαις κυριωτάταις δυσχερεῖαι συγκαταδείκνυνται μὲν καὶ τινες τῶν πρωτευουσῶν ἀφορμῶν, ἐξ ὧν καταφαίνεται, τίνα τὰ ἀληθῶς προξενούοντα τοῖς μαθηταῖς πολλὰς ἀχθηδόνας, ἐν αἷς ὁμολογητέον, ὅτι ἐπιγίνονται καὶ αἱ τοῦ σχολείου πρὸς αὐτοὺς ἀπαιτήσεις, αἱ δὲ κατὰ τῶν τοιούτων ἀχθηδόνων μεμψιμοιρίαι δὲν δύνανται διὰ τῆς ἀρσεως τινῶν μόνον ἀμαρτημάτων νὰ ἐπιστομισθῶσιν, ἀλλὰ διὰ τῆς ἐν πᾶσι κανονικῆς λειτουργίας τοῦ ὅλου ὀργανισμοῦ τοῦ σχολείου. Πεποιθῶς τοίνυν εἰς τὴν δεδοκισμένην πίστιν καὶ ἀφοσίωσιν, ἢ περὶ τὸ ἔργον αὐτῶν οἱ Διευθυνταὶ καὶ ὁ τῶν διδασκάλων σύλλογος ἔχουσιν, δὲν ἀμφιβάλλω, ὅτι κατὰ τὴν ἐκτέλεσιν τῶν ἀναθεωρηθέντων προγραμμάτων νέον θὰ ἐπιδείξωνται ζῆλον, συμπράττοντες τὸ ἐφ' ἑαυτοῖς, ὅπως ἀρθῆ μὲν ἡ ἐν ταῖς μεμψιμοιρίαις ἐπὶ ταῖς πολλαῖς τῶν μαθητῶν ἀχθηδόσιν ἐκφαινομένη ἀντίθεσις τοῦ οἴκου πρὸς τὰς τοῦ σχολείου ἀπαιτήσεις, ἥτις παραλύει τὸν ζωηρὸν καὶ ἀκμαῖον τῶν σχολείων βίον, ἡ ἀναγκαία δὲ ἔλθῃ ἀρμονία τῶν δύο παραγόντων, τοῦ σχολείου τε καὶ τοῦ οἴκου, τῶν εἰς κοινῇ ἐργασίαν τεταγμένων.

Τὰ ἀναθεωρηθέντα δὲ προγράμματα δὲν δύνανται, ὡς εἰκός, εὐθὺς ἐν πᾶσι νὰ ἐκτελεσθῶσιν, ἀλλ' ἀνάγκη αἱ ἐξῆς νὰ τηρηθῶσιν διατάξεις κατὰ τὸ ἀπὸ τοῦ ἐνεστῶτος πάσχα ἀρχόμενον σχολειακὸν ἔτος.

Ἐν τοῖς γυμνασίοις καὶ προγυμνασίοις πρέπει ταῦτα νὰ εἰσαχθῶσιν εἰς τὴν ἕκτην, πέμπτην καὶ τετάρτην τάξιν τὸ πάσχα τοῦ παρόντος ἔτους (ἐν δὲ τοῖς προγυμνασίοις, ἐὰν ἡ τετάρτη τάξις ἔχῃ ἐπάλληλα τμήματα, εἰς τὸ τμήμα ταύτης τὸ ἀρχόμενον κατὰ τὸ πάσχα). Ἡ δὲ κυρία

μεταβολή είναι, ὅτι αἱρετὶ ἐκ τῆς 4ης τάξεως (ἐν δὲ τοῖς προγυμνασίοις ἐκ τοῦ τμήματος ταύτης τοῦ ἀπὸ τοῦ Πάσχα ἀρχομένου) ἡ τῶν ἑλληνικῶν διδασκαλία, αἱ δὲ ἐνγευθεν διαθέσιμοι τῆς διδασκαλίας ὥραι χρησιμοποιοῦνται ὑπὲρ τῶν φυσικῶν καὶ πρὸς ἐνίσχυσιν τῆς γαλλικῆς καὶ τῶν μαθηματικῶν. Ἴσως δ' ἐν τισὶ τῶν παιδευτηρίων διὰ τὴν τοῦ συλλόγου τῶν διδασκάλων συγκρότησιν εἶναι δυσχερὲς αἱ ἐκ τῆς ἀρσεως τῶν ἑλλην. μαθημάτων διαθέσιμοι ὥραι κατὰ τὰς ὑπὸ τοῦ ἀναθεωρηθέντος προγράμματος διατάξεις ὑπὲρ ἄλλων μαθημάτων νὰ δια εἰδῶσιν· καθόσον δὲ αἱ δυσχερεῖαι αὗται δὲν ὑπερνικῶνται, δύναται τῇ ἐγκρίσει τῶν ἐπαρχιακῶν συμβουλίων νὰ ἐπιτραπῇ ὡς πρὸς τὴν χρησιμοποίησιν τῶν διαθέσιμων ὥρῶν παρεκτροπὴ τις ἀπὸ τῶν διεγεγραμμένων κατὰ τὸ ἐπίον ἐξάμνηον, ἢ τὸ πολὺ τὸ ἐπίον σχολειακὸν ἔτος, πάντως ὅμως πρέπει ἡ τῶν ἑλληνικῶν διδασκαλία ἀπὸ τῆς τετάρτης τάξεως νὰ ἀρθῇ ἀπὸ δὲ τῆς τρίτης καὶ ε.ε. κατὰ τὸ ἐπίον σχολειακὸν ἔτος μένει τὸ πρόγραμμα τῶν ἑλληνικῶν ἀμετάβλητον· ἀπὸ τοῦ πάσχα τοῦ 1883 ἰσχύει ἡ ἐν τῷ προγράμματι τῶν ἑλληνικῶν μεταβολὴ· ἐννοεῖται δέ, ὅτι κατὰ τὸν ἐν τῷ μεταξὺ χρόνον πρέπει νὰ γένηται φροντίς ὑπὲρ τῆς προπαιδείας τῶν μαθητῶν, οἵτινες ἤρξαντο ἤδη διδασκόμενοι τὰ ἑλληνικὰ ἐν τῇ τετάρτῃ. — Ἄμα δὲ προνοητέον, ὅπως ἐν τῇ μαθηματικῇ ἢ τρίτῃ τάξει τῷ Πάσχα κ. ε., εἰ δυνατόν, πάντως δὲ τῷ φθινοπώρῳ μερισθῇ εἰς δύο ὑποταγῇ τμήματα, χωρὶς διδασκόμενα. Ἡ δὲ ἐν τῇ δευτέρῃ τάξει αὐξήσις τῆς διδασκαλίας τῆς φυσικῆς εἰς δύο ὥρας, κατὰ μίαν συνάμα ὥραν μειωθείσις τῆς διδασκαλίας τῶν λατινικῶν, δύναται κατὰ τὴν τῶν διδασκάλων ἱκανότητα εὐθὺς τῷ ἐπιόντι Πάσχα νὰ γένηται, ἢ νὰ ἀναβληθῇ εἰς τὸ Πάσχα τοῦ 1883.

Ἐν δὲ τοῖς πρώτης τάξεως πρακτικοῖς σχολείοις (πρακτικοῖς γυμνασίοις) καὶ ἐν τοῖς ἀνωτέροις ἀστικοῖς (πρακτικοῖς προγυμνασίοις), τοῖς τῷ προγράμματι τούτων ἀκολουθοῦσιν, αἱ εἰς τὰς τάξεις ἕκτην, πέμπτην καὶ τετάρτην διὰ τοῦ ἀναθεωρηθέντος προγράμματος γενόμενα μεταβολαὶ τοῦ ὑπάρχοντος θεσμοῦ δύνανται, μικραὶ οὔσαι, εὐθὺς τὸ Πάσχα ε. ε. εὐχερῶς νὰ εἰσαχθῶσιν. Ὡς πρὸς δὲ τὴν διαίρεσιν τῆς τρίτης τάξεως χάριν τῆς διδασκαλίας τῆς ἀγγλικῆς καὶ τῶν μαθηματικῶν ἰσχύει ἡ αὐτὴ διάταξις καὶ ὡς πρὸς τὴν διαίρεσιν τῆς τρίτης γυμνασιακῆς τάξεως ἐν τοῖς μαθηματικοῖς· ἐὰν δηλαδὴ μὴ ἀντίκεινται ἀνυπέβλητοι δυσκολίαι, πρέπει αὕτη τὸ Πάσχα ε. ε., πάντως ὅμως τὸν φθινοπώρον ε. ε. νὰ εἰσαχθῇ. Ἡ δὲ μεταβολὴ τοῦ προγράμματος τῶν ἀνωτέρων τάξεων,

καὶ ἰδίᾳ ἢ ἐν αὐταῖς ἐπαύξεσι τῶν ὥρων τῆς τῶν λατινικῶν διδασκαλίας κανονίζεται διὰ τῆς ρυθμίσεως τῶν ὥρων τῆς διδασκαλίας τῆς φυσικῆς, αὕτη δὲ πάλιν διὰ τοῦ περιορισμοῦ τῆς διδασκαλίας τῆς φυσιογραφίας μέχρι μόνον τοῦ δευτέρου τμήματος τῆς δευτέρας τάξεως. Κατὰ τὸ σχολεικὸν ἄρα ἔτος 1882 — 1883 προνοητέον, ὅπως τὰ φυσικὰ ἐν τῷ 6. τμήματι τῆς 6. τάξεως περανθῶσιν, ὥστε τὸ Πάσχα τοῦ 1883 τὸ ἀναθεωρηθὲν πρόγραμμα ἐν ταῖς ἀνωτέραις τάξεσι πλήρους τύχῃ ἐφαρμογῆς.

Τῶν δὲ πρακτικῶν σχολείων τῶν ἄνευ λατινικῶν ὧν ἡ διδασκαλία εἶναι ἐνταετῆς (ἀνώτερα πρακτικὰ σχολεῖα), καὶ τῶν ἀνωτέρων ἀστικῶν τῶν ἄνευ λατινικῶν νῦν τὸ πρῶτον συνετάχθη πρόγραμμα, ὅπερ γενικῶς πρέπει νὰ τηρῆται. Διὰ τῆς δημοσιεύσεως δὲ αὐτοῦ δὲν ἐπιτάσσεται ἡ ἄμεσος τῶν ἐν αὐτῷ ὀριζομένων ἀπὸ τοῦ Πάσχα ε. ε. ἐφαρμογή, ἀλλ' ὑποχρεοῦνται οἱ τῶν παιδευτηρίων τούτων Διευθυνταί, ἐκποδῶν ποιούμενοι τὰς τυχόν ὑπαρχούσας ἀξίας λόγου ἐκτροπὰς ἀπὸ τοῦ διαγραφέντος κανόνος, ὁμοειδῆ νὰ δώσωσι ρύθμισιν εἰς τὰ μαθήματα τῶν σχολείων τῆς κατηγορίας ταύτης καὶ ἴσα δικαιώματα ἀσφαλίζουσιν.

Ὁ ἐπὶ τῆς παιδείας κ.τ.λ. ὑπουργὸς

GÖSSLER.

Πρὸς τοὺς Γυμνασιάρχας καὶ Διευθυντὰς πάντων τῶν Γυμνασίων, Προγυμνασίων, Πρακτικῶν σχολείων καὶ ἀνωτέρων ἀστικῶν.

(Ἐπονται τὰ προγράμματα μετὰ τῶν διασαφῆσεων.)

ΣΤΑΤΙΣΤΙΚΗ ΤΩΝ ΣΧΟΛΕΙΩΝ ΕΝ ΣΑΞΟΝΙΑ:

ΚΑΤΑ ΤΟ 1881.

Οὐδεὶς λαὸς δύναται νὰ εὐδοκιμήσῃ ἐν τῇ παγκοσμίῳ τῶν ἐθνῶν σταδιοδρομίᾳ, ἀποτελούμενος ἐκ γεωργῶν μόνον ἢ ἐμπόρων, ἐκ τεχνιτῶν ἢ κτηνοτρόφων, ἢ χριστὰ δ' ἐξ ἰατρῶν ἢ δικηγόρων καὶ ἐπιστημόνων. Αἱ ἀνάγκαι τῆς κοινωνίας εἰσὶ διάφοροι, ὁ δ' ἄριστος τρόπος τῆς θεραπείας αὐτῶν εἶναι ὁ καταμερισμὸς τῆς ἐργασίας εἰς τὰ μέλη τὰ ἀποτελοῦντα τὴν κοινωνίαν· διὰ τοῦτο ἡ Πολιτεία ὀφείλει, καὶ συμφέρον ἔχει, νὰ διδῇ τοιαύτην ἀγωγὴν καὶ μόρφωσιν εἰς τὰ μέλη αὐτῆς, ὥστε ἅπαντες νὰ ποκτώσιν τὴν ἐπιδεκτικότητά πρὸς οἰανδήποτε εἰδικὴν ἐργασίαν. Δὲν